

DIE NEDERLANDSE HANDELSKERKE.

Na die vestiging en organisasie van ons Moederkerk in die Nederlande kom ons op 'n merkwaardige verskynsel af, die sgn. handelskerke. In sy uitmuntende „Schets van eene geschiedenis onzer handelskerken” ¹⁾ gee dr. L. Knappert die volgende omskrywing van die begrip, „handelskerk.” Hy verstaan daaronder gemeentes buitekant die grense van die Nederlande; gemeentes wat deur koloniste, handelaars of handelsliggame gestig is. ²⁾ Hierdie gemeentes is deur Nederlanders wat tot die bevoorregte Kerk van daardie dae — die Nederlands Hervormde Kerk — behoort het, gestig.

Om die stigting van hierdie gemeentes te kan verstaan is dit voldoende om na die vroegste geskiedenis van ons eie land te verwys. Daardie geskiedenis staan in die nouste verband met die Nederlandse handel en die Nederlandse ondernemingsgees van die 17e eeu. Die stigting van die Nederlandse nedersetting aan die Kaap val 'n paar jaar na die vrywording van die Nederlande op staatkundige gebied. In 1648 het die Tagtigjarige oorlog ten einde geloop. Nederland se staatkundige onafhanklikheid is deur Spanje erken. Op kerklike gebied het die Nederlanders reeds 'n dertig jaar vroeër hul koers bepaal by geleentheid van die Nasionale Sinode van Dordrecht. Daar het die werk wat in die vlugtelinge-gemeentes in die buiteland en in die gemeentes onder die kruis in die Nederlande begin het, sy voltooiing gevind. In 1652 was al die staatkundige en kerklike moeilikhede aangeleenthede wat tot die verlede behoort het, maar reeds lank voor hierdie jaar het Nederlandse skepe die oseane van die wêreld deurreis om handel te drywe en kolonies te stig. En dit was in daardie dae dat 'n volk, wat nog maar 'n geringe aantal jare oor 'n eie Kerk

---

³⁰⁾ H. Scherpbier: Milton in Holland, bls. 72.

¹⁾ In „Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis.” Deel XXI. Den Haag 1928.

²⁾ Ibid, bls. 1.

beskik het en nog elke dag die voortbestaan van daardie Kerk moes verdedig, dieselfde Kerk na al die windstreke van die wêreld uitgedra en oorgeplant het. Dit is treffend om te sien hoe die sewentiende eeuse Nederlandse koloniste, handelaars en seevaarders hul kosbaarste besit—hul Kerk—met hulle gevoer het na die uithoeke van die wêreld. Soos die Voortrekker later sy geliefde Statebybel deur die onbekende binneland van Suid-Afrika na die Noorde sou vervoer so het die klein skepies van die Nederlandse handelmaatskappye 'n paar eeue vroeër dieselfde Bybel oor die golwende en bruisende oseane na die Noorde, Suide, Ooste en Weste van die aardbol gedra. In die ou Christelike simboliek is die Kerk deur 'n skip voorgestel, in die 17e eeu was Nederlandse skepe die draers van die Kerk. Met die Nederlandse driekleur in top het skepe van die Nederlandse Oos- en Wesindiese Kompanjieë die wêreldseeë deurkruis en waar opvarendes van daardie skepe daardie vlag geplant het daar het spoedig die stigting van 'n gemeente en die bou van 'n Godshuis gevolg. Soos dit aan die Kaap gegaan het, was dit ook in ander Nederlandse nedersettings die geval. Saam met die eerste skepe kom 'n sieketrooster. Versterkte pakhuse en handelskantore word gebou. Blyk die handel lonend te wees dan word later 'n fort gebou. Aanvanklik word een van die geboue as kerksaal gebruik, later word die sieketrooster deur 'n predikant vervang, terwyl vroeër of later die bou van 'n kerkgebou volg. ³⁾ Hierdie gang van sake is kenmerkend vir 'n groot aantal Nederlandse handelsposte en nedersettings. In gebiede wat vroeër in besit van Spanjaarde of Portugese was is soms bestaande Roomse kerkgeboue vir die Protestantse erediens ingerig. Die belangrikheid van die Kerk en die werk van die herders kan nie onderskat word nie. Behalwe dat hulle die blanke bewoners van 'n nedersetting bearbei het sorg hulle ook vir die verspreiding van Gods Woord onder die inboorlinge en gee hulle die beslissende stoot vir die oprigting en instandhouding van skole vir kinders van blankes en gekleurdes. ⁴⁾ 'n Klein stukkie van die sewentiende eeuse Nederlandse kultuur is op daardie wyse tydelik of blywend in vreemde lande oorgeplant. ⁵⁾

In die *Verre Ooste* is o.a. die volgende gemeentes gestig: In 1611 die gemeente *Amboina* (op die gelyknamige eiland in die Molukke-groep). In 1916 volg *Batavia*, in 1925 *Banda* (een van die eilande van

³⁾ Knappert, bls. 22 e.v. Met betrekking tot Suid-Afrika o.a. A. Moorrees: Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika Kaapstad, 1937. Bls. 22-23.

⁴⁾ E. C. Godée Molsbergen: „De Stichter van Hollands Zuid-Afrika Jan van Riebeeck”. Amsterdam 1912. Bls. 103. Uitvoerder: P. S. du Toit—Onderwys aan die Kaap onder die Kompanjie, 1652-1795. Kaapstad 1937.

⁵⁾ S. P. Engelbrecht: Geskiedenis van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika. Pretoria-Kaapstad 1936, getuig op bls. 2. „Met die nedersetting van Jan van Riebeeck is sowel die *Dietse beskawing* as die *Nederlandse Hervormde Kerk* na Suid-Afrika oorgeplant. (Ons kursiveer).

Molukke-groep), in 1626 *Ternate* en *Banda-Neira* (in dieselfde eilandegroep). Weer 'n jaar later word 'n gemeente op die eiland *Formosa* (tussen die Filippyne en Japan) gestig. In 1641 volg die gemeente van *Malakka* (op die weskus van die gelyknamige skiereiland) en in die jare 1670 en 1675 twee gemeentes (*Makassar* en *Menado*) op die eiland Celebes. Op die eiland *Ceylon* word in 1642 gemeentes te *Point de Galle* en *Negombo* gestig.

Gaan ons na die teenwoordige *Brits Voor-Indië* oor dan tref ons daar reeds in 1625 die gemeente van *Paliacatte* aan. Gaan ons van Asië na *Afrika* dan merk ons op dat die gemeente te Kaapstad nie die oudste in ons wêrelddeel is nie. Reeds in 1624 was daar 'n gemeente aan die *kus van Guinee*, in 1642 volg die gemeente van *Angola* en tien jaar later Kaapstad.

In Noord-Amerika tref ons in 1624 die gemeente *Nu Amsterdam* (vandag Nu York) aan. Hierdie gemeente het, met die koms van meerdere Nederlandse landverhuisers, uitgebrei, terwyl in die binne-land ander gemeentes hul verskyning gemaak het.⁶⁾ In die eilande wêreld in die Karibiese see het die Nederlanders in 1635 'n gemeente op die eiland *Curaçao* gestig ⁷⁾. Later het gemeentes op naburige eilande (o.a. *St. Eustatius* of *Statia*) gevolg. In 1636 volg die stigting van 'n gemeente te *Reciff in Brasilië* ⁸⁾, ruim dertig jaar later verkry die Nederlanders *Suriname* (aan die noordkus van Suid-Amerika) en stig daar in 1668 'n gemeente in die hoofstad van hierdie kolonie, *Parimaribo*⁹⁾

'n Paar van hierdie gemeentes en verskillende leraars verdien meerdere belangstelling¹⁰⁾. Allereers dié van die eiland *Formosa*¹¹⁾. Hierdie eiland was van 1627-'62 in besit van die Nederlanders. In die verskillende gemeentes het tussen daardie jare dertig leraars, vyf proponente en tien sieketroosters gewerk. Een van die leraars (ds. Robertus Junius) het meer as vyfduisend bewoners, behalwe die kinders gedoop; meer as 1,000 persone in die eg verbind en vyftig onderwysers aangestel. Die bekendste leraar daar was ongetwyfeld ds. Antonius Hambroek (1607-'61). In 1661 het Sjinese seerowers 'n

⁶⁾Een en ander in B. H. Wabeke „Dutch Emigration to North America 1624-1860. N. York 1944. Meer besonderhede in J. van Hinte: *Nederlanders in Amerika*“. Groningen 1928. Deel I. Bls. 50 e.v.

⁷⁾ Verskillende besonderhede oor hierdie en ander eilande in Wes-Indië in F. Hanson Hiss: „*Netherlands America*“ N. York 1943.

⁸⁾ Oor Brasilië — F. Dekker: „*Voortrekkers van Oud Nederland*. Den Haag 1938. Bls. 265 e.v.

⁹⁾ Oor Brasilië, Suriname in die 17e eeu o.a. W. Arni: „*Das Eindringen des niederländischen Elementes in der Kolonisation Brasiliens unter spezieller Beleuchtung der niederländischen Kolonisation in Guyana 1600-1674.*“ Biel (Switserland) 1918.

¹⁰⁾ Die standaardwerk vir Oos-Indië is: C. A. L. van Troostenburg de Bruyn. „*De Hervormde Kerk in Nederlandsch Oost-Indië onder de Oost-Indische Compagnie* (1602/1795). Arnhem 1884.

¹¹⁾ Van T. de Bruyn, bls. 32 e.v.

deel van Formosa verower. Ds. Hambroek was een van die gevangenes en die aanvoerder van die Sjinese het hom na die kommandant van die laaste Nederlandse sterkte (Fort Zeelandia) gestuur om die bevelhebber oor te haal om die fort oor te gee. Ds. Hambroek het gegaan en sy landgenoot afgeraai om aan die versoek van die vyand te voldoen. Nadat hy sy opdrag uitgevoer het, het hy na die Sjinese hoof teruggekeer soos hy vantevore belowe het om te doen. Kort daarna is die moedige leraar deur die Sjinese onthoof. In *Batavia* is die Evangelie in drie tale—Nederlands, Maleis en Portugees—verkondig. Vanaf 1633 tel Batavia en omstreke reeds drie gemeentes, elkeen met sy eie taal.¹²⁾ In die loop van die tyd het die aantal leraars en gemeentes daar aanmerklik vermeerder want omstreeks 1720 het Batavia en omstreke meer as 100,000 Christene getel. In 1729 was daar vyftien leraars werksaam. Hulle is, behalwe deur die kerkrade, bygestaan deur vyf voorlesers, vyf sieketroosters, vyf kosterse en een orrelis.¹³⁾

Altesame het ongeveer 900 leraars tussen die jare 1615 en 1795 in die Verre Ooste gewerk.¹⁴⁾ Onder hulle was o.a. die bekende ds. Francois Valentijn (1656-1727) die skrywer van „Oud- en Nieuw-Oostindiën” en vertaler van die Bybel in Maleis. Hy was leraar te Ambon. Onder die leraars was ook ’n aantal wat eers aan die Kaap vertoef het en daarna in Oos-Indië gearbei het. Ons noem hier slegs: ds. Rudolfus Meerlandt (Kaapstad 1667, na Batavia 1674), ds. Johannes van (den) Andel (Kaapstad 1687, na Batavia 1689) en ds. Hercules van Loon (Kaapstad 1694, na Batavia 1695, Stellenbosch 1700).¹⁵⁾

Gaan ons verder na die weste dan kom ons in die stad *Malakka* op die gelyknamige skiereiland. Wat Kaapstad in die 17e eeu geword het nl. ’n halfwegstasie tussen Nederland en Oos-Indië, was Malakka—met betrekking tot Oos-Indië en Voor-Indië, reeds aan die begin van die 16e eeu. Die Portugese het Malakka as ’n rus- en verversingstasie gebruik en, deur die strategies belangrike ligging aan een van die poorte van Oos-Indië (Straat Malakka), kon hulle vreemde indringers daar keer. Nietemin het die Nederlanders tog daarin geslaag om, veral deur die seestraat tussen Java en Sumatra (Straat Soenda), tog in Oos-Indië te kom en hulle daar te vestig. Hulle het Malakka as ’n belangrike sleutelplek bly beskou en dit uiteindelik in 1641 verower. Een van die eerste Nederlandse goewerneurs van Malakka was die bekende Jan van Riebeeck wat na sy vertrek uit die Kaap tot 1665 die Nederlandse belange daar behartig het. Van die oudste Nederlandse kerkgebou staan nog slegs die mure daar as ’n

¹²⁾ Van T. de Bruyn, bls. 15-17.

¹³⁾ Ibid, bls. 14.

¹⁴⁾ Ibid, bls. 216.

¹⁵⁾ Ibid, bls. 305-’6. Sien ook bls. e.v. in „Almanak Ned. Hervormde Kerk 1944 (Kaapse predikante voor 1814).

getuienis van die ver verlede. En tussen hierdie ou murasies lê die stoflike oorskot van Maria de la Queillerie, die eerste gade van die stigter van Suid-Afrika. Op die grafsteen lees ons o.a.:

Wien Rotterdam het Licht
Leyden goe Seden Gaf
Wiens Troudagh hielt Schiedam
Leyt hier nu in dit Graf.

In die 18e eeu is 'n nuwe kerkgebou deur die Nederlandse gemeenskap te Malakka opgerig. Vandag word hierdie kerk vir Engelse dienste gebruik, nadat die stad en omgewing in 1824 in Engelse hande oorgegaan het.¹⁶⁾ Van die kerksilwer wat in die 17e en 18e eeu deur die gemeente gebruik is word nog in aantal bekere en skale te Malakka bewaar.¹⁷⁾

Was die arbeidsveld te Malakka tot die stad en omgewing beperk, 'n ander toestand neem ons op die eiland Ceilon¹⁸⁾ waar. Op wel honderd plekke in die binneland was inlandse gemeentes. Die aansienlikste gemeente was te Colombo wat van 1660 dateer. In 1681 het die distrik Colombo reeds vier en twintig inlandse kerke en skole getel, terwyl 'n berig van 1665 reeds melding van 130,000 Christene op die eiland maak. Hoedat verskillende gemeentes te Ceilon gebloei het blyk uit die opgawe dat agtereenvolgens te Colombo 46 en te Jaffanapatnam 30 leraars werksaam was.¹⁹⁾ Een van die Nederlandse leraars wat 'n tydlang te Ceilon werksaam was was ds. Petrus Kalden, dieselfde wat tydens die verwickelings tussen die Kaapse koloniste en Goewerneur Willem Adriaan van der Stel aan die Kaap gearbei het.²⁰⁾ In Ceilon, wat tot 1796 Nederlandse besit was, het die Kerk gebloei. Nie alleen in Nederlands nie, maar ook in verskillende inheemse tale, is die Woord verkondig. In Colombo was 'n tydlang 'n skool om inboorlinge vir predikant op te lei. Latyn, Grieks en Hebreeus was onder die verpligte vakke. In 1736 is die drukpers te Ceilon ingevoer. Die Bybel en ander godsdienstige werke is in inboorlingtale gedruk en onder die bevolking versprei. Van die vroeër so talrike Nederlandse kerkgeboue is nog slegs 'n paar oor, maar nietemin het afstammeling van Nederlandse Kompanjie-dienare tradisie hooggehou en so bestaan daar vandag nog die „Dutch

---

¹⁶⁾ Tydskrif „Nieuw Neerlandia”. Batavia 1941. Jaargang I, no. 3. Bls. 20 e.v. met afbeelding van die grafsteen, die bouvalle van die kerkgebou en 'n fascimile van 'n brief van die kerkraad te Malakka-kerkraad te Batavia van 25 Maart 1755 (bls. 18).

¹⁷⁾ Beskrywing deur J. C. Overvoorde in „Oudheidkundig jaarboek”, 3e jaargang. Des. 1923. Aflerwing IV. Utrecht 1923. „Hollandsche herinneringen te Malakka.” (Bls. 166-183).

¹⁸⁾ Oor Seilon o.a. R. E. Pieris. „Ceylon and the Hollanders.” 1658-1796, Colombo 1918 en F. Dekker, bls. 286 e.v.

¹⁹⁾ Van T. de Bruyn, bls. 45 e.v.

²⁰⁾ Van T. de Bruyn, bls. 294 en 305. L. Fouché: „Het dagboek van Adam Tas (1705-1706). Londen 1914. Bls. 38 (voetnoot) en 102.

Reformed Church". In 1927 en '28 het hierdie Kerk nog die hulp van die Sinode van die Nederlandse Hervormde Kerk ingeroep om, so moontlik, in die behoefte aan predikante te voorsien. ²¹⁾

En dat dié bewoners van Ceilon wat die tradisionele godsdienste van die vadere in ere hou nog verder deurgevoer het bewys 'n interessante, pragtig geïllustreerde boekwerk oor een van die ou kerkgeboue wat in 1938 te Colombo verskyn het van die hand van 'n Nederlandse afstammeling (R. L. Brohier). ²²⁾ In hierdie geskrif word — in Nederlands en in Engels — die geskiedenis van die Wolvendaalse kerk te Colombo vertel. Hierdie kerk is in 1749 deur ds. M. Wirmelskircher met die teks „Ende dese steen, dien ick tot een opgerecht teecken geset hebbe, sal een huys Godts wesen" (Gen. 28. v. 22) plegtig ingewy. Van hierdie kerk getuig die skrywer:

„Nietteenstaande de vele veranderingen in de omstandigheden van deze kleine gemeenschap toen de Britten Ceylon in bezit namen, heeft zij er voor gezorgd, dat de Wolvendaalsche Kerk steeds werd gebruikt voor het doel, waarvoor ze door haar geloovige stichters was bedoeld. Daardoor komt het dat, hoewel het dit jaar (1938 Skr.) al haast anderhalve eeuw is geleden dat de nacht viel over de neergehaalde Hollandsche vlag, en de dageraad de ontplooidde Britsche vlag op de wallen van Colombo begroette, de Wolvendaalsche Kerk daar nog staat. *Ze is ook een herinnering aan de oudste Hollandsche instelling op Ceylon, namelijk de Nederlandsch Hervormde Kerk, en tevens is ze de kweekplaats van de dochterkerken die hier in de voorsteden zijn gesticht.* Deze voorname oude Hollandsche Kerk is daarom heel dierbaar aan hen die van Hollandsche afkomst zijn en het geloof van hun voorzaten trouw zijn gebleven." ²³⁾

In die hedendaagse *Brits Voor-Indië* het die Nederlanders verskillende handelstede en stapelplekke aan die wes- en ooskus besit. Gewoonlik word hierdie gebiede met die name Malabar en Koromandel aangedui. In die Nederlandse nedersetting Cochin of Koetsjen het die Hervormde gemeente van 1663 tot 1751 negentien predikante besit. ²⁴⁾ Tot 1795 vind ons 'n Nederlandse leraar te Cochin. ²⁵⁾ Aan die ooskus (Koromandel) is die gemeente te Paliacatte in 1625 gestig. Agtereenvolgens het tot 1731 dertien leraars daar opgetree. ²⁶⁾ 'n Ander Nederlandse nedersetting was Negapatnam. Die eerste leraar daar was die beroemde ds. Philippus Baldaeus, die skrywer van die bekende „Beschrijving van het eyland Ceylon" en die

---

²¹⁾ Dekker, bls. 307.

²²⁾ „De Wolvendaalsche Kerk". Colombo 1938.

²³⁾ Ons kursiveer.

²⁴⁾ Van T. de Bruyn, bls. 44.

²⁵⁾ Ibid, bls. 237-238.

²⁶⁾ Ibid, bls. 43.

eerste Nederlandse student van die taal van Malabar. Aan hom was die herderlike sorg oor 24 gemeentes opgedra. ²⁷⁾ Wat het van die werk van Nederlanders en Nederlandse leraars in daardie geweste oorgebly? Ver van hul geboorteland het ontelbare Nederlanders 'n rusplaas in Brits Voor-Indië gevind en vandag lê tallose grafstene nog in die brandende sonstrale van Indië: grafstene op een waarvan staan: „Hoc signum erit in collo cum dominus ad judicandum venerit” en „Nos autem gloriari oportet in cruce.” ^{27a)} terwyl op die toegangspoort van die ou Nederlandse kerkhof te Paliacatte geskrywe staan „Salich synse die in den Heere sterven; sy rusten van haren arbeyt.”

Oor ons eie wêrelddeel kan ons kort wees. Die arbeid van die oudste leraars het nie in dorre aarde geval nie. Vandag kan ons van die Kaap tot die Samesie, in Oos- en Suidwes-Afrika en in Suid-Rhodesië die vrugte van die werk van die Nederlandse herders en hul opvolgers aanskou. Hierdie geskiedenis is bekend, maar in die verband van hierdie artikel blyk dit oortuigend watter groot plek die Kerk in *Suid-Afrika* inneem. Sekerlik niemand kon dit gedroom of verwag het nie dat uit die stigting van Jan van Riebeeck so 'n groot en uitgestrekte blanke samelewing sou groei en dat die volk van Suid-Afrika sy Kerk van die verlede sover na die Noorde sou uitdra en daardeur die heiligste erfenis van die verlede sou uitbou tot wat dit vandag is. Mag die komende geslagte hierdie heilige arbeid voortsit tot in lengte van dae.

Aangaande *Brasilië* moet ons kort wees. ²⁸⁾ Gaan ons die staatkundige geskiedenis na dan sien ons dat die Nederlanders die Portugese uit sommige kusplase na die binneland verdrywe het en dat daar steeds wrywing tussen die Protestantse Nederlanders en die Katolieke bevolking en die Portugese was. In 1637 het graaf Johan Maurits van Nassau gekom om die Nederlandse gesag te konsolideer. Hy was 'n man van groot bekwaamhede maar van die begin af het die Wesindiese Kompanjie hom onvoldoende ondersteuning gegee. In 1644 het „die Brasiliaan” ontmoedig na sy vaderland teruggekeer en tien jaar later het die laaste Nederlandse vesting (Reciff) gekapituleer. In 1661 het Brasilië weer Portugese besit geword. Knappert ²⁹⁾ maak melding van die classis te Pernambuco met sewe gemeentes.

---

²⁷⁾ Ibid, bls. 318.

^{27a)} Dekker, bls. 256. Dit sal die teken wees in die hemel, wanneer die Here sal kom om te oordeel. Ons ewewel roem in die kruis.

²⁸⁾ Dit ontbreek ons aan die nodige bronne. Dekker vermeld hier en daar (o.a. op bls. 279) iets. Knappert noem bronne. Bls. 99. Noot 2.

²⁹⁾ Bls. 99. 'n Beknopte, oorsigtelike geskiedenis van die Nederlandse tydperk in Brasilië is, behalwe deur Dekker, gegee deur H. Riemens: „The Netherlands. Story of a free people.” N. York 1944. Bls. 219 e.v. Hy verklaar o.a. „Happily, Brazilians remember the scholars, painters and skilled workers of different sorts who came to the northeastern part of their country from the Netherlands, rather than the rough sailors and heavy-handed soldiers.” (Bls. 225).

In *Wes-Indië en Suriname* het dië gemeentes wat vandag nog op Nederlandse grondgebied lê hul identiteit gehandhaaf. Oor *Noord-Amerika* is reeds een en ander meegedeel. In 1664, toe Nu-Nederland (N. York en omgewing) vir Nederland verlore gegaan het was daar elf gemeentes. Ook onder Engelse bestuur het die kerklike betrekkings met Nederland gehandhaaf gebly. In die eerste helfte van die 18e eeu was daar 65 gemeentes, waarvan die meeste predikante uit Nederland afkomstig was. In 1845 was daar 274 gemeentes van die „Dutch Reformed Church,” wat reeds sedert 1794 onder die Algemene Sinode in Amerika geplaas was. Omstreeks 1820 het Engels die Nederlandse kanseltaal in daardie gemeentes vervang. ³⁰⁾

Het ons hiermee aan die einde van die arbeidsgebiede van die Nederlandse Oos- en Wesindiese Kompanjieë gekom dan beteken dit nie dat ons die handelskerke kan afsluit. Ons dink hier bv. aan die Nederlandse Noordse Kompanjie. Hierdie maatskappy het hom toegelê op die walvisvangs in die omgewing van Spitsbergen. Ofskoon die nedersetting Smeerenburg slegs gedurende die somer bevolk was kan ons aanneem dat die godsdienst in daardie tydelike woonplek nie verwaarloos is nie.

Tenslotte nog 'n aantal handelskerke in of naby Europa. Hier betref dit gemeentes wat ontstaan het in dié hawe- of handelsstede wat dikwels deur Nederlanders besoek is. In *Moskou* is in 1627 'n Hervormde gemeente gestig, in 1660 volg *Archangel* en *Smirna*, ³¹⁾ in 1717 *St. Petersburg* (Leningrad) ³²⁾. 'n Ander geval is die Nederlandse nedersetting *Amager* (by Kopenhagen). Hierdie kolonie het in 1516 ontstaan toe vier en twintig Nederlandse gesinne na Denemarke verhuis het. Tot 1811 is in die Nederlandse kerk te Amager in Nederlands gepreek, daarna tot 1833 afwisselend in Nederlands en Deens en vervolgens uitsluitend in laasgenoemde taal. ³³⁾ Hierdie voorbeeld behoort nie onder die geskiedenis van die Nederlandse handelskerke tuis nie. Dieselfde geld o.i. vir die Nederlandse gemeentes wat rondom Nederlandse gesantskaps- en konsulêre geboue ontstaan het, ³⁴⁾ maar dit is slegs 'n aanduiding van 'n veld van ondersoek wat, sy dit dan ook in 'n ander rigting, die groeikrag en ekspansievermoë van ons Moederkerk in die verlede nog meer tot sy reg laat kom. Veel van wat in die bloeityd van die Nederlande ontstaan het behoort vandag tot die verlede, maar die arbeid van 'n onnoembare aantal troue dienare van ons Moederkerk was nie tevergeefs nie. Uit die ou boom het nuwe, lewenskragtige lote tot sterk takke uitgegroei, 'n

---

³⁰⁾ J. van Hinte. Deel I. bls. 51 e.v.

³¹⁾ M. A. Perk: „De Nederlandsche Gemeente te Smyrna.” Leiden 1910.

³²⁾ Knappert, bs. 45.

³³⁾ Dekker, bls. 153.

³⁴⁾ Knappert, bls. 3 e.v.

bewys vir die lewensvatbaarheid van die ideaal wat die draers van die geloof hulself in die verlede gestel het. Hulle was getroue diensknegte en hul werk is na behore beloon.

J. PLOEGER.
